

Noen betraktninger angående «kapitulasjonsoverenskomsten» av 1940

Av advokat Reidar Soot

Statsstipendiat Sverre Hartmanns offentliggjørelse av enkelte dokumenter i forbindelse med kapitulasjonen i 1940 og tiden umiddelbart etter denne, har satt sinnene i kok hos enkelte. Noen aviser har hatt temmelig tendensiøse gjengivelser av hans artikler, men ingen, og ihvertfall ikke Hartmann, har trukket de angjeldende offiserers fedrelandssinn og hederlige motiver i tvil.

Det burde derfor være mulig å vurdere spørsmålene lidenskaps-

løst og det selvom det skulle vise seg at disse offiserer, i likhet med mange andre, dengang feilvurderte situasjonen og eventuelt det oppdrag og den myndighet de hadde. Hvis de det gjorde, ville det i all fall ikke ha vært det minste merkelig. Vi hadde heldigvis aldri før vært i en slik situasjon og hadde derfor heller ingen erfaring på området. De teoretiske kunnskaper vi hadde på dette felt, var også svært beskjedne. Vår undervisning angående krigens folkerett innskrenket seg stort sett til Genferkonvensjonen, krigskontrabande og de nøytrale staters rettigheter og dessuten en nærmest kursorisk gjennomgåelse av Haag-konvensjonene. Den ene av våre to lærebøker i Folkerett inneholdt 35 sider om krigens folkerett, hvorav 12 sider om «Folkerettslige regler for Landkrig». Den andre hadde praktisk talt intet om dette.

Man kan spørre om det er noen grunn til å begynne å diskutere kapitulasjonsoverenskomsten nå. Vi har jo lært meget siden dengang, og til og med fått en rekke regler som vil hindre en gjentakelse. Men for det ene reiser overenskomsten en rekke spørsmål som ikke dekkes av våre nye bestemmelser, og for det annet trekker enkelte konsekvenser av over-

enskomsten som vi egentlig ikke kan sies å være tjent med.

Når jeg nedenfor trekker inn den folkerettslige side av spørsmålene, må jeg med en gang få lov til å innskyte den bemerkning at jeg ikke kan påberope meg noen ekspertise når det gjelder folkerett. Jeg bygger bare på spredt lesning og noen, muligens for dristige, slutninger. Det er derfor ikke en gang meningen å antyde at det som skrives nedenfor er en uangripelig sannhet, men håpet er at det ihvertfall kan få leserne til å tenke nærmere over spørsmålene.

Før jeg går over til den folkerettslige side, må vi se på den konsitusjonelle bakgrunn. Kongen har ifølge Grunnloven den «høyeste Myndighet over Rigets Land og Sømagt». Det er et av Kongens prerogativer. Kongen kan delegere sin myndighet, men Kongen kan ikke fratas sin myndighet til å omgjøre underordnede organers beslutninger. Jfr. Castbergs Norges Statsforfatning, 2. utg. s. 91.

Hvilken myndighet som var delegert Forsvarssjefen den 9. april 1940 kjenner jeg dessverre ikke til, men hans eventuelle instruks er forsåvidt uten interesse i dette tilfelle, da Kongen, som nevnt, kunne omgjøre hans beslutninger.

NB! Kongen, ikke regjering eller Storting.

Hva den folkerettslige side angår, synes det meg naturlig å dele opp spørsmålet slik

1. Våpenstillstand

- a) lokalt
- b) generelt

2. Overgivelse

- a) lokalt
- b) generelt

3. Kapitulasjon

- a) lokalt
- b) generelt

1. Våpenstillstand

a) Må kunne sluttes av den lokale sjef. Han må ansees å ha stillingsfullmakt i kraft av sin kommandomyndighet. Vis a vis fienden kan ikke hans beslutning omgjøres av høyere myndighet. Et annet spørsmål er om han senere kan trekkes til ansvar for sin beslutning av norske myndigheter.

b) Folkerettslig må Forsvarssjefen formodentlig ansees legitimert til å inngå en avtale om våpenstillstand for en kortere periode. En slik avtale krever ikke ratifikasjon. Derimot er det tvilsomt om han er berettiget overfor sitt lands myndigheter til å treffe en slik avtale, men antagelig er han også overfor dem berettiget til å treffe en avtale om ildens opphør for en kortere periode. Men gjelder det en lengere periode, må avgjørelsen sies å ligge på det politiske plan (Jfr. Israel — Egypt). Selv ikke Kongen som høyeste sjef kan avgjøre dette spørsmål. Sådan våpenstillstand avsluttes av de krigførende makters regjeringer eller etter deres bemyndigelse». (Boges Folkerett s. 135.)

2. Overgivelse

a) Må kunne avgjøres av lokal sjef. Selv med de nye bestemmelser vi har fått etter krigen, kan det ikke være meningen at

man skal fortsette en fullstendig nyttesløs kamp, som bare medfører unødig tap av menneskeliv. Det må være overlatt til sjefens skjønn om fortsatt kamp er nyttesløs. D. v. s. han kan selvsagt senere trekkes til ansvar for avgjørelsen og risikere at en domstol finner at hans skjønn var galt og at han skulle og burde ha fortsatt kampen under de foreliggende omstendigheter.

b) Vanligvis ligger avgjørelsen under Forsvarssjefen og hans avgjørelse trenger ikke ratifikasjon for å bli gyldig. M. a. o. han er legitimert til å inngå en slik avtale. Dette må gjelde i land, hvor Forsvarssjefen er tilsatt i stillingen som øverste leder av Forsvaret. Her kan ikke regjeringen blande seg bort i hans kommandomyndighet, som også må sies å omfatte retten til overgivelse. De kan avskjedige ham, men ikke gi ham ordre.

I Norge er det anderledes, da Forsvarssjefen er underlagt Kongen, som kan gi ham ordre og omgjøre hans beslutninger. Det er derfor naturlig å kreve at Forsvarssjefen forelegger spørsmålet om full overgivelse for Kongen. Da det framgår klart av Grunnloven at Kongen har den høyeste myndighet over Forsvaret, vil formodentlig heller ikke en fiende kunne påberope seg at Forsvarssjefen er legitimert til å treffe en beslutning om overgivelse og hevde at denne ikke kan omgjøres uten at det skjer i strid med folkeretten.

Selv om Kongen etter lovens ord har rett til å beslutte fullstendig overgivelse, er det helt klart at han i praksis ikke ville gå til et slikt skritt uten å forelegge det for regjeringen.

Særlig aktuelt vil vel ikke de rent juridiske betraktninger i forbindelse med en overgivelse bli, da man vanskelig vil kunne hindre

en overgivelse som Forsvarssjefen allerede har besluttet. I sammenheng med en overgivelse, må såvel en lokal sjef som Forsvarssjefen ansees legitimert til å treffe en bindende avtale om de nærmere betingelser for overgivelsen, men disse må kun omfatte de rent tekniske detaljer.

3. Kapitulasjon

Når det her er skjelnet mellom overgivelse og kapitulasjon, er det fordi det første begrep innebærer en overgivelse av de militære styrker og ikke behøver å bety at landets lovlige myndigheter oppgir kampen. Det vil kun være de styrker, som står under vedkommendes kommando, som overgir seg. Det er klart at det i forbindelse med en overgivelse kan treffes en overenskomst, slik som foran nevnt.

En kapitulasjon derimot innebærer at den ene av de krigførende stater oppgir kampen. Det kan være «unconditional surrender», som medfører ikke bare en overgivelse av de militære styrker, men også at man betingelsesløst godtar seierherrens diktat. Eller det kan være en oppgivelse av kampen etter forutgående forhandlinger. I kapitulasjonsoverenskomsten behøver det ikke nødvendigvis krøves at den slagne stats styrker, skal overgi seg. Til gjengjeld kan den inneholde bestemmelser om besettelse av enkelte landområder, utlevering av visse personer o. s. v.

a) En lokal sjef kan overgi seg og sin avdeling, men han kan ikke føre kapitulasjonsforhandlinger.

b) Det må også være helt klart at ikke en Forsvarssjef har rett til å føre kapitulasjonsforhandlinger på egen hånd, og det hva enten man betrakter spørsmålet fra den konstitusjonelle eller den folkerettslige side. Ifølge Grunnloven har Kongen rett til å slutte fred, men det er ikke trolig at det etter end-

ringen i § 26 vil bli godkjent som konstitusjonelt korrekt at Kongen med forsvarsministerens kontrasignatur undertegnet en kapitulasjonsavtale. Derimot ville det antagelig bli godtatt at Kongen i statsråd traff en slik beslutning, hvis det ikke var anledning til å forelegge spørsmålet for Stortinget, idet man da kunne påberope seg konstitusjonell nødrett.

Forsvarssjefen har, som nevnt, ingen stillingsfullmakt i dette tilfelle. Han kan gis fullmakt til å forhandle, men han kan ikke delegeres myndighet til å treffe en avgjørelse, da dette er av de avgjørelser som er tillagt Kongen og som ikke kan delegeres.

Sproglig oversettes kapitulasjon med «et forlik om overgivelse». Det er sikkert riktig, og man benytter også i alminnelighet disse to uttrykk om hverandre. Når jeg her har skjelnert så vidt sterkt imellom dem, er det for å få fremhevet at overgivelse kan være så mangt og at den myndighet man har til å treffe bestemmelse om overgivelse, avhenger av den form for overgivelse det kan være tale om.

Etter den sprogbruk jeg har benyttet foran, var det ikke noen kapitulasjonsoverenskomst som ble truffet i juni 1940, men en overenskomst om overgivelse av de militære styrker. Det fremgår bl. a. av at det ikke skjedde som en avtale mellom Tyskland og Norge, men som en overenskomst mellom den norske Forsvarssjef og den tyske øverstkommanderende i Norge. Som allerede nevnt har Forsvarssjefen hverken myndighet eller er legitimert til å beslutte overgivelse. Hans myndighet er i denne forbindelse begrenset til å forhandle om de rent tekniske detaljer i forbindelse med overgivelsen.

Beslutningen var truffet i Stats-

råd, og spørsmålet er om hvilken fullmakt han fikk utover de han hadde i kraft av sin stilling. Så vidt jeg har forstått, foreligger ikke noen klare opplysninger om dette. Det sies at han bare fikk beskjed om å sørge for ildens opphør og intet mere. Det er vanskelig å se at man etter grunnloven var berettiget til å delegere ham noen større myndighet enn den som var nødvendig for ham for å bringe ilden til opphør. Her var det selvfølgelig en vanskelig balansegang, for det hele var jo avhengig av de krav som fienden stilte. Haagerkonvensjonen sier ikke annet om dette enn at overenskomster om overgivelse skal «ta hensyn til de militære æresregler». Men her kan man muligens snakke om talende taushet. Det må være berettiget å slutte at når konvensjonen anser dette som et så viktig punkt i overenskomsten at det nevnes som det eneste punkt, er det fordi man har ment at overenskomster om overgivelse utelukkende dreier seg om overgivelse av militære styrker og alle tekniske detaljer i forbindelse hermed, så som overgivelse av våpen, internering av soldater og befal o. s. v.

Det ble for øvrig hevdet av enkelte før krigen at ved fullstendig overgivelse var ikke soldatene å anse som krigsfanger. Men da de samtidig hevdet at de kunne behandles som om de var det, kan det ikke sees at distinksjonen var av særlig betydning.

Avtaler av politisk betydning må det være riktig å anta ikke kunne knyttes til overenskomsten om overgivelse. Det skulle fremgå klart av at overenskomsten inngås mellom de militære sjefer og ikke mellom de ansvarlige politiske myndigheter. Her må det tas det uttrykkelige forbehold at det dog må kunne skje hvis de militære sjefer har fått fullmakt til det av de dertil berettigede myndigheter.

Men hvis nå seierherren allike-

vel fremsetter slike eller andre krav som går langt ut over de rent tekniske spørsmål i forbindelse med den militære overgivelse og setter dem som betingelser for ildens opphør?

Løsningen her vil være avhengig av den fullmakt til å forhandle den slagne hærs forsvarssjef har fått av de ansvarlige politiske myndigheter. En ordre om å sørge for å få fiendtlighetene bragt til opphør, kan ikke sies å gi ham en så vid fullmakt. Kan han ikke få forelagt kravene for de rette myndigheter, har han formodentlig ikke annet å gjøre enn å overgi seg betingelsesløst uten noen overenskomst, da han ingen myndighet har til å godta de stillede betingelser.

Inngår han allikevel overenskomsten, kan ikke ansvarlige politiske myndigheter (staten) være bundet, da forsvarssjefen ikke var legitimert til å inngå overenskomsten på statens vegne.

Som foran nevnt hevdes det at Forsvarssjefen i 1940 bare fikk en beskjed om å sørge for at ilden ble bragt til opphør. Dette sannsynliggjøres av en rekke omstendigheter. For det første at det ikke står noe i statsrådsprotokollene om det oppdrag han fikk. Men var det bare en ordre han mottok, var det heller ingen grunn til å ta denne inn i protokollene. Har han fått en spesiell fullmakt, er det usannsynlig at ikke en så viktig sak ble nedskrevet, selv om forholdene var kaotiske. Dessuten er det mer enn tvilsomt om man etter Grunnloven var berettiget til å gi ham større fullmakt, da det er visse rettigheter som ifølge Grunnloven er tillagt Kongen og som ikke kan delegeres.

Det kunne innvendes at i kraft av konstitusjonell nødrett, måtte det være berettiget å gi ham større fullmakt, hvis man anså det ønskelig. Det er lite sannsynlig at Kongen og Regjeringen ville gjøre det, og det ville vel også være

tvilsomt om det ville vært berettiget etter det direktiv Stortinget hadde gitt på Elverum.

Da det ikke var noen formell avstemning i forbindelse med Elverumsfullmakten, må det være forsvarlig å si at også det som Hambro sa og som han uimotsagt fremhevet var en forutsetning for fullmakten, ble godkjent av Stortinget. Hambro uttalte at de kunne bli nødvendig for Kongen og Regjeringen å forlate Norges jord for overensstemmende med Stortingets beslutning å fortsette kampen for landets forsvar.

Dette må tolkes som et direktiv om at kampen skal fortsette, selv om de norske styrker ble nedkjempet i Norge. Det er lite sannsynlig at Konge og regjering skulle gi Forsvarssjefen en fullmakt som innebar noe annet enn en ordre om å sørge for ildens opphør og treffe de nødvendige avtaler i forbindelse med overgivelsen. Eller m. a. o. at han ble bemyndiget til å foreta de skritt som Forsvarssjefer i andre land er legitimert til å foreta i forbindelse med en overgivelse.

Det var også tydelig at Forsvarssjefen ikke oppfattet seg selv som noen representant for Regjeringen, ellers ville han sikkert selv ha møtt som forhandler og ikke sendt en av sine underordnede.

Skulle han i velforstått iver etter å skaffe gunstigst mulige betingelser ha inngått avtaler som går lenger enn «fullmakten» tillot, er ikke disse folkerettslig bindende for Norge, da han hverken hadde fullmakt eller var legitimert til dette i kraft av sin stilling.

De originale eksemplarer av «Kapitulasjonsoverenskomsten» er ikke funnet etter krigen. Jeg skal vel vokte meg for å ta standpunkt i striden om hvorvidt de fremlagte og angivelige avskrifter er korrekte.

Men skulle overenskomsten inneholde bestemmelser, som indikerer at den er ment å være noe

mere enn en overenskomst om overgivelse av de styrker som dengang sto under Forsvarssjefens kommando, kan ikke disse bestemmelser etter min mening ansees for folkerettslig bindende for den norske stat. Skal man komme til det motsatte resultat må det i hvertfall fremlegges klare bevis

for at Forsvarssjefen var bemyndiget til å treffe slike avtaler. For at medkontrahenten skulle kunne påberope seg slike avtaler, måtte det formodentlig kreves at den norske Forsvarssjef overfor denne hadde godtgjort at han hadde slik fullmakt, da han ikke var legitimert til dette i stillings medfør.

FJOGSTAD-HUS

BYGGES OVER HELE LANDET!

Stadig flere foretrekker gjennomført kvalitet og ypperlig planløsning hvor alle hensyn er tatt til den moderne families plassbehov.

FJOGSTAD-HUS leveres også i husbankstørrelser 85 m² og 95 m²

Oppført - Byggesett - Tegningsett

Representantliste følger brosjyren. Skriv i dag!

TYPEHUS FOR VÅRT TERRENG

Til
BRØDRENE FJOGSTAD A/S
4300 Sandnes

Vennligst send gratis og uten forpliktelse brosjyre over FJOGSTAD-HUS.

Navn:

Adr.: